

EUGENIU COȘERIU DESPRE SCHIMBĂRI ȘI INOVAȚII ÎN LIMBĂ

ELENA SIROTA*

Eugeniu Coșeriu face parte dintr-o pleiadă de lingviști de o valoare incontestabilă. Drept argument ar putea servi cantitatea enormă de studii dedicate interpretării concepției sale cu privire la filosofia, teoria și pragmatica limbii.

Lucrarea lui E. Coșeriu *Sincronie, diacronie și istorie* a fost astfel caracterizată de profesorul rus V. Zveghintsev: „Studiul poate fi, în general, definit ca unul ce catalizează gândirea, conținând mai multe idei deosebit de valoroase și atrăgând prin temperamentul și amploarea cu care abordează orice problemă. Se face simțită patima autorului pentru știința limbajului” (Zveghintsev 1963: 142). E. Coșeriu adoptă o nouă perspectivă de analiză a dihotomiei saussuriene sincronie–diacronie, relevând, în mod special, următoarele contradicții: „a) că pretinsa aporie a schimbării lingvistice nu există decât în virtutea unei erori de perspectivă, care se manifestă, în esență, în identificarea – explicită sau implicită – a noțiunii de «limbă» cu cea de «proiecție sincronică»; b) că problema schimbării lingvistice nu poate și nu trebuie să fie pusă în termeni cauzali; c) că, totuși, afirmațiile citate se întemeiază pe o intuiție sigură, însă umbrită și interpretată echivoc prin faptul că se atribuie obiectului ceea ce nu e decât o exigență a cercetării: de aici contradicțiile cu care aceste afirmații se confruntă în mod inevitabil; d) că, în realitate, antinomia *sincronie–diacronie* [subl.a.] nu aparține planului obiectului, ci aparține planului cercetării: nu se referă la limbă, ci la lingvistică; e) că, chiar în opera lui Saussure – în măsura în care realitatea limbajului i s-a impus pe deasupra și împotriva propriilor postulate – se pot găsi elemente pentru a depăși antinomia, în sensul în care ea poate fi depășită [subl.a.]; f) că, însă, concepția saussuriană și concepțiile care derivă din ea prezintă un viciu fundamental, care nu le permite să depășească contradicțiile lor interne; g) că nu există nici o contradicție între «sistem» și «istoricitate», ci, dimpotrivă, natura istorică a limbii implică esența ei sistematică; h) că, în planul cercetării, antinomia sincronie–diacronie poate fi depășită numai în și prin istorie” (Coșeriu 1997: 14–15).

* Universitatea de Stat „A. Russo”, Bălți, str. Pușkin, nr. 38, Republica Moldova.

ALIL, t. LI, 2011, București, p. 387–392

Fiecare fenomen, prin însăși esența lucrurilor, e supus procesului de evoluție. Limba, de asemenea, se află într-o perpetuă schimbare. Schimbările produse în limbă însă nu perturbază în nici un fel procesul de comunicare și, prin urmare, vorbitorul percepe limba ca fiind identică cu sine însăși, adică neschimbată (Greciko 2003: 101).

În această ordine de idei, „limbajul nu este ceva făcut dintr-o singură dată, ci este ceva care se face, mai bine zis este o continuă facere” (Coșeriu 1997: 58). Cu alte cuvinte, limba se schimbă tocmai pentru că „nu *este făcută*, ci *se face* [subl.a.] continuu prin activitatea lingvistică” (Coșeriu 1997: 61). Savantul român evidențiază trei probleme esențiale ale schimbărilor lingvistice: a) logica schimbărilor (de ce se schimbă limbile?), b) problema generală a schimbărilor, adică condițiile de producere (în ce condiții se produc, de obicei, schimbările în limbă?) și c) istoricul problemei schimbărilor (Coșeriu 1997: 27).

Sincronia, adică funcționarea limbii în vorbire, se caracterizează printr-un asemenea tip de schimbări lingviale, care nu afectează procesul de comprehensiune. E. Coșeriu a subliniat că „schimbările trebuie să se reflecte și în «stările de limbă», deși nu pot fi constatate ca atare din punct de vedere strict sincron [..]. Într-adevăr, schimbările se manifestă în sincronie, din punct de vedere cultural, în formele «sporadice», în așa-numitele «greșeli curente» față de norma stabilită, precum și în modurile heterosistematice observabile într-un grai; iar din punct de vedere funcțional, în prezența, în același mod de a vorbi, a unor variante «facultative» și moduri isofuncționale. Deci, tot ceea ce din punct de vedere diacronic *este deja schimbare*, din punctul de vedere al unei «stări de limbă» este *condiție pentru schimbare* [subl.a.], ca punct critic al sistemului și posibilitate de selecție între moduri echivalente” (Coșeriu 1997: 104). Schimbările, în viziunea lui E. Coșeriu, se pregătesc în limbă fără a perturba legitățile de funcționare a unităților lingvistice: „schimbarea își găsește în sistem locul necesar: că este justificată de o posibilitate sau de o «insuficiență» a «stării» anterioare față de noile necesități de expresie ale vorbitorilor” (Coșeriu 1997: 103–104).

În aceeași cheie, E. Coșeriu subliniază că „în limbă conviețuiesc multă vreme vechiul și noul, nu numai în sens extensiv, ci și intensiv (sub formă de «variante» și «moduri isofuncționale»”) (Coșeriu 1997: 113). De aceea, consideră lingvistul, „nimic nu apare în sistem care să nu fi existat mai înainte în normă» și, invers, nimic nu dispare din sistemul funcțional decât după o amplă selecție realizată de normă” (Coșeriu 1997: 114).

Pentru sistemul aflat în evoluție, fiecare schimbare nu reprezintă un fapt unic, ci un proces firesc și de durată. Evoluția schimbărilor de limbă implică continuitate. Dar, pentru că fiecare unitate are propria sa istorie, o structură formală și semantică proprie – natura sa –, rezultă că noua unitate nu poate fi absolut identică cu cea substituită. Aceste două caracteristici ale unităților lingvistice implicate în schimbare – identitatea și distincția – sunt indispensabile funcțional. Prin urmare, unitățile paralele, de la un anumit nivel, pot coexista o perioadă îndelungată. Acest tip de schimbare se datorează specificului existenței și funcționării limbii.

E. Coșeriu, ca și alți lingviști, consideră că schimbările reale se produc în limbă nemijlocit în procesul comunicării; în același timp, limba, ca invariantă, rămâne neschimbată. Imutabilitatea limbii ca invariantă, în viziunea lui E. Coșeriu, asigură eficiența comunicării în sincronie. În ceea ce privește această idee a lingvistului, considerăm că este una greu de acceptat: unitățile isofuncționale ale limbii, în procesul interacțiunii lor, nu pot să nu afecteze limba ca invariantă, întrucât invarianta se realizează concret prin variante: mișcarea acestora din urmă, diversificarea lor afectează limba. Trebuie remarcat faptul că o serie de lingviști, printre care și V. Greciko, menționează: „Comparând două faze temporale de limbă, remarcăm nu atât schimbările în vorbire, ci acele schimbări care au afectat limba în general, ca invariantă, relevând, în același timp, identitatea limbii în acele două faze temporale” (Greciko 2003: 102–103) și tocmai acest tip de schimbare lingvistică ne permite să abordăm dintr-o altă perspectivă astfel de fenomene, precum variabilitatea, sinonimia, asimilarea unităților de la diferite niveluri.

E. Coșeriu face distincție între fenomenul de schimbare și cel de inovație. Schimbarea reprezintă produsul evoluției limbii ca sistem de sisteme, ea implică continuitate și divergență. Schimbarea unităților lingvistice, care constituie diverse subsisteme, este determinată de cauze particulare, ceea ce nu exclude, desigur, raporturile complexe, directe și indirecte, cu sistemul lingval în ansamblu.

Inovațiile lingvistice comportă un caracter individual, au funcții și semnificații ocazionale, deși sunt create din elemente glotice comune. „Tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca *mod lingvistic* – de modelele existente în limba în care se stabilește conversația poate fi numit *inovație*. Iar acceptarea de către auditor a unei inovații, ca model pentru exprimări ulterioare, poate fi numită *adoptare* [subl.a.]” (Coșeriu 1997: 70). Inovația poate deveni fapt de limbă în cazul în care satisface nevoile vorbitorului și corespunde tendințelor de evoluție a limbii. Inovația nu apare ca o necesitate obiectivă a sistemului lingval, deci nu implică continuitate și divergență în evoluția limbii cu unitățile glotice de la același nivel (cf. neologismele autorului, expresiile înaripate, creațiile individuale, încălcarea distribuției standard a unităților lexicale și sintactice ale limbii), ceea ce duce la modificări semantice la nivelul unităților lexicale. Potrivit lui E. Coșeriu, „inovația nu este schimbare”. *Schimbarea lingvistică* („schimbarea în limbă”) reprezintă difuzarea sau generalizarea unei inovații, adică implică, în mod necesar, o serie de adoptări succesive. Asta înseamnă că, în ultimă analiză, orice schimbare este, la origine, o *adoptare* (cf. Coșeriu 1997: 71).

Problema inovațiilor este legată de un aspect complex și controversat al influenței subiectului vorbitor asupra limbii, în vederea schimbării și evoluției. Ca fenomen obiectiv, limba se schimbă și evoluează conform logicii proprii, necunoscută vorbitorilor de rând. Originalitatea acestei evoluții rezidă în faptul că mersul ei obiectiv e constituit din intenții subiective ale activității de vorbire a participanților la comunicare. În această ordine de idei, aducem în discuție afirmația lingvistului A. Potebnea cu privire la faptul că limba, fiind un instrument al conștiinței, este creată, de fapt, în mod inconștient.

Astfel, apare întrebarea cu privire la cauza evoluției limbii, care i-a preocupat pe mulți lingviști (printre care și E. Coșeriu). Coșeriu consideră vorbirea drept catalizator al schimbărilor. Cu privire la cauzalitatea faptelor de limbă, trebuie să identificăm motivele acestor schimbări – ca fapt obiectiv, ca tehnică istorică a vorbirii. Or, factorii „schimbării limbii” sunt conținuți în limba însăși. Abordarea teleologică, prin care se relevă scopul obiectiv al evoluției limbii, trebuie respinsă. Această concepție, în viziunea multor lingviști, e susceptibilă de amendamente.

Activitatea de vorbire a participanților la actul de comunicare, desigur, se caracterizează prin câteva tendințe. Totuși, totalitatea acestor factori ilocutivi constituie numeroase tipuri de acte de comunicare verbală, care permit sistemului glotic să îndeplinească una din principalele sale funcții – aceea de a servi drept mijloc de comunicare în societate.

Totalitatea factorilor extra- și intralingvistici care determină funcționarea unităților de la diferite niveluri ale sistemului glotic, precum și caracterul evolutiv al limbii, în general, explică posibilitatea comutării factorilor obiectivi ai evoluției limbii cu fenomenele verbale ce țin de inconștient. Vorbitorii nu conștientizează scopul schimbărilor, dar pot identifica direcția evoluției limbii în baza comparației faptelor în sincronie și diacronie.

Schimbarea este o caracteristică inerentă a limbajului. „*Limba se face prin schimbare* [subl.a.] – afirmă E. Coșeriu – și «moare», ca atare, atunci când încetează să se schimbe” (Coșeriu 1997: 246). Schimbările de limbă nu sunt doar modificări ale sistemului instituit o dată și pentru totdeauna, or, „limba se schimbă fără încetare, dar schimbarea nu o distruge și nu o afectează în natura ei de «a fi limbă», care rămâne mereu intactă” (Coșeriu 1997: 246). Sistemul limbii se află într-o perpetuă mișcare și evoluție, iar limba, astfel, se află într-un constant proces de sistematizare: „Schimbarea e înțeleasă ca o «facere» sistematică a limbii, este evident că nu poate exista nici o contradicție între «sistem» și «schimbare», și că, mai mult, trebuie să vorbim nu despre «sistem» și «mișcare» – ca despre două lucruri opuse –, ci numai despre «sistem în mișcare»: dezvoltarea limbii nu este o permanentă «schimbare», arbitrară și produsă la întâmplare, ci este o permanentă *sistematizare*” (Coșeriu 1997: 237–238).

Reieșind din afirmațiile lui E. Coșeriu despre forma schimbărilor de limbă prin prisma calității acestora de coexistență a elementelor isofuncționale, putem conchide că schimbarea nu reprezintă un fapt izolat, ci implică relații sistemice. Multe dintre concepțiile lui E. Coșeriu în această privință, care și-au găsit reflectare în lucrările sale, reprezintă continuarea și dezvoltarea creatoare a ideilor lui Ferdinand de Saussure, Baudouin de Courtenay sau W. von Humboldt, având un impact semnificativ asupra lingvisticii contemporane.

E. Coșeriu menționa că „o *limbă funcțională* (limba care poate fi vorbită) este un «sistem de opoziții funcționale și realizări normale» sau, mai bine, *sistem și normă* (Coșeriu 1997: 50). „Sistemul, adaugă E. Coșeriu, este un «sistem» de posibilități, de coordonate, care indică atât căile deschise, cât și căile închise ale unei vorbiri «inteligibile» într-o comunitate; norma, în schimb, este un «sistem de realizări obligatorii», consacrate din punct

de vedere social și cultural: ea nu corespunde la ceea ce «se poate spune», ci la ceea ce «s-a spus» și în mod tradițional «se spune» în comunitatea considerată. Sistemul cuprinde *formele ideale* de realizare ale unei limbi, adică tehnica și regulile respectivei creații lingvistice; norma cuprinde *modelele deja realizate* istoric cu ajutorul acestei tehnici și al acestor reguli. În felul acesta, sistemul reprezintă *dinamica* limbii, *modul ei de «a se face»* și, în consecință, posibilitatea ei de a merge mai departe față de ceea ce s-a realizat deja; norma, în schimb, corespunde *fixării* limbii în tipare tradiționale; și tocmai în acest sens, norma reprezintă în orice clipă echilibrul sincron («extern» și «intern») al sistemului» (Coșeriu 1997: 50).

Conceptul de *normă* în lingvistica secolului al XX-lea e legat de numele lui E. Coșeriu. În principiu vorbind, prin normă se înțelege un „sistem de reguli/instrucțiuni care privește, din mai multe puncte de vedere, uzajul unei limbi date. Norma lingvistică implică existența unor forme prohibite și constituie obiectul gramaticii propriu-zise și al gramaticii normative” (DGȘL). Rezultat al selecției și fixării elementelor glotice în procesul de evaluare, norma este rezultatul unei concepții colective despre limbă, dar se bazează pe utilizarea particulară, individuală a limbii de către fiecare vorbitor în parte. „De aici, posibilitatea unui conflict între utilizarea lor în mod interactiv (on line) și statutul lingvistic al acestor unități” (Pavlovskaja 2010: 217).

Potrivit lui E. Coșeriu, norma îndeplinește o funcție de reglementare, întrucât „norma unei limbi reprezintă echilibrul ei «extern» (social, regional), între diferitele realizări permise de sistem [...], precum și între diversele moduri sistematice isofuncționale [...]. Norma, ca echilibru al sistemului, poate fi numită normă funcțională” (Coșeriu 1997: 49–50).

Norma, ca universalie, e caracteristică tuturor fenomenelor glotice, se realizează la toate nivelurile limbii și servește, subliniază E. Coșeriu, la menținerea echilibrului și stabilității sistemului. Norma reglementează procesele glotice la nivel fonetic, derivativ, gramatical, sintactic, discursiv. În acest sens, conceptul de „normă” se asociază caracterului conservativ și, prin urmare, se opune unităților din afara sistemului. „Norma, desigur, e funcțională și dinamică, pentru că reprezintă o parte a sistemului evolutiv al limbii, care acționează ca un «organism autostructurant și adaptabil, gata oricând de schimbare»” (Pavlovskaja 2010: 217).

Astfel, norma se pretează schimbării, iar faptele lingvistice, probabil, în manifestările lor normate sau nu, se află în raport de complementaritate și interdependență: norma reglementează utilizarea unităților lingvistice, iar acestea, la rândul lor, influențează norma. Pentru reglementarea/justificarea statutului lingvistic de normă la diferite niveluri de limbă, devine relevant conceptul de marcare/nemarcare, introdus pentru prima dată de R. Jakobson și N. Trubetskoy și continuat de J. Greenberg. În viziunea lui E. Coșeriu, noțiunea de normă, cu referință la sistemul glotic, este una fundamentală în cadrul dihotomiei „schimbare – inovare”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Coșeriu 1997 = Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.
- DGȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 2005.
- Гречко 2003 = В.А. Гречко, *Теория языкознания*, Москва, Высшая школа.
- Звегинцев 1963 = В.А. Звегинцев, *Очерки по истории языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях*, Часть 1. М., 1963.
- Павловская 2001 = Н.Ю. Павловская, *Категория модальность в современном белорусском языке*, Минск.
- Павловская 2010 = Н.Ю. Павловская, *Репрезентация когнитивного оператора «норма/Отклонение от нормы» в пространстве языковой модальности* în П Международная конференция «Русский язык и литература в международном образовательном пространстве: современное состояние и перспективы», Granada.

EUGENIO COSERIU ABOUT CHANGES AND INNOVATIONS IN LANGUAGE

ABSTRACT

The article deals with the problem of changes in the language. The author mentions that the isofunctional units in their direct function and interaction affect the language as an invariant, as the invariant itself is realized in variants. E. Coseriu's differentiation of the notions of change and innovation are analyzed. The author suggests that innovation does not appear as an objective necessity of the system of the language, that is why it does not presuppose continuity and divergence in language evolution with the language units of the same order. The connection of innovation with the problem of the subjective influence on language, its changes and evolution is identified.

Key-words: *Eugenio Coseriu, change, innovation, synchronicity, diachronicity, language, norm, invariant, speech.*